

AGRESIJA I NASILNA PONAŠANJA DJECE PREDŠKOLSKE DOBI

dr. sc. Anita Imre, doc
Fakultet prirodoslovno- matematičkih i odgojnih znanosti
Sveučilište u Mostaru²³⁸

Sažetak: U predškolskoj dobi agresivnost je najizraženija, a razlog su tomu uobičajena ponašanja za navedenu dob, kao što su ispadi bijesa te iritabilna ponašanja koja nestaju u ranoj školskoj dobi. O nasilju među djecom govorimo kada jedno ili više djece uzastopno i namjerno uznemiruje, napada ili ozljeđuje drugo dijete koje se ne može obraniti. U posljednjih 20-ak godina istraživanja su se u ovom području usmjerila na brojne rizične i zaštitne čimbenike za razvoj nasilja među djecom. Kada obitelj, koja je primarni socijalizacijski agens, predstavlja model nasilnog ponašanja, djeca takvo nasilno ponašanje uče te ga prenose i u druge životne situacije i okolinu u kojoj odrastaju. Poznavajući navedene rizične čimbenike i njihovo djelovanje zadatak društva, odgajatelja i roditelja jeste usmjeriti se na izradu intervencijskih programa koji bi ciljano bili usmjereni na mijenjanje roditeljskog ponašanja i razvoj pozitivnog roditeljstva te bi tako spriječili i razvoj nasilja među djecom. U radu se analiziraju rizični ali i zaštitni čimbenici te problematiziraju načini i modeli preventivnih programa kako bi se spriječila ili smanjila pojava agresije i nasilničkog ponašanja među djecom.

Ključne riječi: obitelj, rizični čimbenici, nasilno ponašanje, agresija

Agresija -pojmovno određenje

Sa pojmom agresije svakodnevno se susrećemo. Riječ agresija dolazi od latinskog glagola „agredi“ što znači pristupiti ili ići naprijed (Krahé, 2013). Agresija kao oblik antisocijalnog ponašanja definira se kroz više elemenata. Uz mnogo pojavnih oblika definicija agresije mora uključivati i sve elemente tih oblika. Znanstvena definicija agresije treba biti objektivna za istraživanje, ali i usklađena s općim uvjerenjima o agresiji. Određenje pojma agresije širok je pojam, no opće prihvaćena i najčešća definicija određuje agresiju kao vrstu antisocijalnog ponašanja kojemu je u cilju nanijeti drugome štetu, bilo fizičke ili emocionalne naravi (Vasta, Haith, Miller, 1998). Agresija, osim nanošenja štete osobi, uključuje i nanošenje štete imovini. Agresivno ponašanje jedan je od češćih problema u ponašanju kod djece predškolske i školske dobi. Upravo je takvo ponašanje razlog traženja stručne pomoći, na što se odluči čak 50 % roditelja i njihove djece koja pokazuju takvu vrstu ponašanja (Šagadin, 2016). Prema jednoj općenitoj definiciji agresije, agresivno ponašanje usmjereno je na ugrožavanje jedne ili više osoba (Petermann i Petermann 2010., prema Bloomquist i Schnell, 2002.). Također, oblici agresivnog ponašanja ovise o dobi djeteta ili mlade osobe. Iako postoji veliki broj definicija agresivnosti, većina ih sadrži dvije važne karakteristike: 1. ponašanje čija je svrha naštetiti nekomu te 2. žrtva koja percipira da je povrijeđena (Underwood i sur., 2004).

Oblici agresije i nasilnog ponašanja djece predškolske dobi

U djece predškolske dobi agresivnost je zastupljena i kod djevojčica i kod dječaka u većoj ili manjoj mjeri. Najizraženija agresivna ponašanja su uobičajena i česta, kao npr. ispadi bijesa i iritirajuća ponašanja (djevojčice agresivnost izražavaju kroz ogovaranje, isključivanje iz društva, vrijeđanje, a dječaci više izražavaju fizičku agresiju).

²³⁸anita.imre@fpmoz.sum.ba

Moeller (2001, prema Essau i Conradt, 2006), navodi da agresivnost sadrži neprijateljsku namjeru, može prouzročiti tjelesnu i psihičku povredu te biti usmjerena protiv druge osobe, životinje ili predmeta. Autor razlikuje kvalitetu i kvantitetu „normalne“ agresivnosti od „abnormalne“ agresivnosti po težini, učestalosti, intenzitetu i duljini trajanja (svirepost, čestina, jačina i duljina trajanja agresivnog ponašanja).

Postoje oblici ponašanja koji se karakteriziraju agresivnima, no donekle su očekivani u određenoj životnoj dobi. Oni služe da se dijete osamostali. Tako primjerice fizički obračuni kod djece ne moraju biti znak agresivnosti, jer se na taj način djeca žele obraniti ne imajući dovoljno saznanja kako to učiniti. Nasuprot „normalnoj“ postoji i abnormalna agresivnost. Ona obuhvaća ponašanja koja odstupaju od normalnih ponašanja za određenu dob i situaciju. Na primjer, predškolska djeca često pribjegavaju fizičkom sukobu, ali podmetanje vatre ili mučenje životinja definitivno će odstupiti od normalnog agresivnog ponašanja. Uzroci tomu mogu biti razni, a o tome će se detaljnije pisati u nastavku. Također treba imati na umu da se normalno agresivno ponašanje određuje i kvantitativno. U djece predškolske dobi jasno je da će fizička konfrontacija i druga ponašanja uzrokovana izbijanjem bijesa biti češća, ali kod starije djece ili adolescenata ovo će se ponašanje razviti u abnormalnost. Takvo ponašanje uvelike ometa različite aspekte dječjeg razvoja, npr. školski uspjeh i međuljudske odnose (Matejaš, 2015). Važno je da odgajatelji i roditelji prepoznaju je li dječje ponašanje namjerno ili nije.

Essau i Conradt (2006) razlikuju nekoliko oblika agresivnosti:

otvorenu i prikrivenu agresivnost (primjer otvorene agresivnosti je fizičko nasilje, a prikrivene agresivnosti krađa),
 reaktivnu i proaktivnu agresivnost (primjer reaktivne agresivnosti je reakcija djeteta na ponašanje drugog djeteta bilo da je to ponašanje stvarno ili ga dijete takvim doživljava, a primjer proaktivne agresivnosti je kada se dijete namjerno i planirano agresivno ponaša da bi postiglo neki cilj),
 relacijska agresivnost (primjer relacijske agresivnosti je kada dijete isključuje drugo dijete iz svoje skupine, a to češće rade djevojčice) i
 instrumentalna i neprijateljska agresivnost (instrumentalna agresivnost pruža agresivnom djetetu nagradu jer uzrokuje drugom djetetu neugodu, dok kod neprijateljske agresivnosti dijete ima cilj drugom djetetu nanijeti bol ili štetu, te se javlja češće kod dječaka).

U dječjem razvoju agresivno ponašanje je uobičajeno i često se pojavljuje već od 12 mjeseci života (Holmberg, 1977, prema Essau i Conradt, 2006). Prije iskazivanja agresivnosti, djeca često imaju napade bijesa koji su izazvani tjelesnom neugodom. Tjelesna neugoda često je povezana uz promjenu rutinskih aktivnosti (na primjer, promjena rutine hranjenja ili spavanja). Napadi bijesa mogu trajati do dobi od oko tri godine kada se pojavljuju prvi oblici agresivnosti (Cummings i sur., 1989, Hartup, 1974, prema Essau i Conradt, 2006).

Također autor Žužul (1989) razlikuje četiri su oblika dječje agresivnosti (Žužul, 1989):

- instrumentalna ili specifična agresija – usmjerena je prema dobivanju ili zadržavanju određenih objekata ili pozicija, ili prihvaćanju željenih aktivnosti,
- hostilna ili “zadirkujuća” agresija – usmjerena je prema provociranju ili ozljeđivanju drugih osoba,
- defenzivna ili reaktivna agresija – izazvana je akcijom drugih,
- agresivna igra – uključuju nanošenje ozljeda drugima, a nastaje kao rezultat fizičke igre.

Kod agresivnog ponašanja u djetetovu razvoju bitno je napomenuti da se ono javlja već od prve godine. Prvi oblici agresivnog ponašanja uglavnom se pojavljuju kao reakcije bijesa koju najčešće izazivaju tjelesna neugoda, želja za pažnjom ili rutinske aktivnosti. Agresivno ponašanje tijekom druge godine života uglavnom se odnosi na igračke i njihovo uzimanje prilikom čega dijete razvije ponašanje nalik agresiji. Napadaji bijesa dostižu vrhunac u dobi od tri i pol godine, a nadalje raste želja za napadima kroz frustraciju. Razvija se fizička agresija kada djeca žele obraniti sebe ili druge ili kada su u strahu i ne znaju kako drugačije izraziti svoje osjećaje. Također su podložna usvajanju neprihvatljivih ponašanja kroz modele. Nadalje, između treće i pete godine smanjuje se fizički oblik

agresivnosti, a tomu može biti razlog moralni razvoj djeteta i veće sposobnosti samoregulacije. Istodobno se povećava i verbalni oblik koji se razvija sukladno s razvojem govora (Matejaš, 2015). Među predškolskom djecom agresivnost je najistaknutija, jer je tada eksplozivno ponašanje najčešće. Među djevojčicama predškolskog uzrasta agresija se izražava tračevima (uništavanjem ugleda druge djece), socijalnom isključenošću i uvredama. Dječaci pokazuju više fizičke agresije (instrumentalnost i neprijateljstvo). Antisocijalno ponašanje se smatra 1 najčešćim razlogom što se vršnjaci ne prihvaćaju (Ladd, 1999; prema Cakić i Velki, 2014).

Na osnovu svega navedenog zaključuje se kako je važno razlikovati napade bijesa i agresivno ponašanje djece kako bi odgajatelji i roditelji mogli utjecati na promjenu ponašanja djece od neprijateljskog, agresivnog ponašanja prema prijateljskom, neagresivnom ponašanju.

Uzroci nasilnog ponašanja i agresije

Djeca predškolske dobi agresiju mogu pokazivati na razne načine i ona može biti uzrokovana brojnim čimbenicima. Upitamo li se o uzrocima agresivnih načina ponašanja ili nasilja kod pojedinaca, često je važno više faktora, ali ponajprije uzroke trebamo tražiti u djetetovoj neposrednoj blizini, obiteljskom domu i vrtiću.

Zanimljivo je promotriti obiteljski utjecaj i razliku odgajatelja i roditelja u odnosu na agresivno ponašanje djece predškolske dobi. U istraživanju Brajša-Žganec i Hanzec (2015) rezultati pokazuju da agresivno ponašanje predškolaca ne ovisi o obiteljskoj strukturi ni o dobi djeteta, dok su značajne razlike dobivene s obzirom na spol, upućujući na veću agresivnost dječaka. Istraživanje Mikas (2007) pokazuje razliku usklađenosti u procjeni problema u ponašanju i/ili emocionalnih problema kod djece predškolske dobi između roditelja i odgojitelja. Odgojitelji su osjetljiviji u odnosu na roditelje pri procjeni djece koja trebaju stručnu pomoć i kao razlog, između ostalih, navode agresivno ponašanje.

Problemi i agresija u obitelji kao uzrok nasilnog ponašanja

U našim obiteljima još možemo naići kako navodi Rumpf (2006.) na odgoj pomoću strogog tjelesnog kažnjavanja, ali sve je više roditelja koji su vrlo miroljubivi, pokazuju puno razumijevanja za, kako ih oni vide, „slabosti“ ili prirodne otpore i agresivnost svoje djece.

Kako bi razvilo zdrav osjećaj vlastite vrijednosti, dijete mora imati osjećaj da je vrijedno svojim roditeljima i da je stoga „vrijedno“ njihove naklonosti i ljubavi. Počevši od toga, osjećaj vrijednosti razvija se na dvije razine: kvantitativnoj i kvalitativnoj (Jull, 2018). Kvantitativni razvoj odvija se svakodnevno, iz minuta u minut: dok dijete upoznaje sebe, svoj potencijal, svoja ograničenja, misli, osjećaje i reakcije, otkriva ih i shvaća. Taj razvoj nas određuje dokle god smo živi, dok god se razvijamo i mijenjamo; mjera samospoznaje povećava se sve više. Pritom od presudnog značaja ostaje stalna svijest o svome „ja“.

Kvalitativna razina skoro potpuno ovisi o verbalnim i neverbalnim povratnim informacijama koje djeca dobivaju od roditelja, drugih važnih odraslih osoba, ili braće i sestara (tim redom). Ukoliko dijete ima godinu i pol dana i zadovoljno upoznaje svijet u kojemu sve što dohvati stavlja u usta, njegov osjećaj vlastite vrijednosti ovisit će o povratnim informacijama koje dobiva od roditelja. Ako im uspije da uvjere dijete da se ne stavlja sve u usta, a da pritom ne osude njegovu želju za otkrivanjem, bit će mu dobro. Međutim, ako povratnoj informaciji roditelja nedostaje empatično vodstvo, dijete će se osjećati loše. Ako dijete ima dvije i pol godine i svoju mlađu sestricu zagrlj prečvrsto, a roditelji interveniraju tako što će mu pokazati kako svoju ljubav može izraziti na malo nježniji način, bit će mu dobro. Ako su ljuti, viču na dijete i odgurnu mu ruke, djetetu će nedostajati jedno važno iskustvo — kako može voljeti druge ljude, a da istovremeno na primjeren način poštuje njihove osobne granice i neće mu biti dobro.

Za to postoje dva razloga. Jedan od njih otkrila je neurobiologija, koja kaže da djetetova sposobnost da uči, bilo da razvija intelektualne ili društvene vještine i sposobnosti, opada ako je okruženje u kojemu dijete uči prema njemu kritički raspoloženo. Tada se događa da se kritički nastrojeni roditelji i

nastavnici nađu u začaranom krugu, stalno frustrirani i bijesni jer sve moraju bezbroj puta ponoviti, a djeca se pritom uvijek osjećaju loše, glupo i kao da nisu vrijedna poštovanja.

Drugi razlog je emotivna reakcija svojstvena djeci: „Ako moji roditelji nisu sretni, mora da nešto nije u redu sa mnom (i s tim kakav sam.)“. Taj mehanizam postoji u svakom djetetu. Zbog toga djetetova samosvijest, njegovo mentalno i društveno zdravlje ovise gotovo isključivo o povratnim informacijama koje dobiva od svojih roditelja. To je tako bez obzira na emotivno stanje u kome se dijete nalazi, je li sretno, oduševljeno, razigrano, tužno, nesretno, pati li ili je možda bijesno i agresivno.

Dječje ponašanje je uglavnom nevino, ističe Jull (2006.); ako im se život zatrpa moralnom krivicom i osjećajem krivice, to je štetno za njihovo mentalno zdravlje i razvoj sposobnosti za društveno ponašanje i međuljudske odnose. Međutim, ako odrasli to neće naučiti i ostanu uporni, ponašanje djece će kasnije biti obilježeno osjećajem krivice. Odrasli smatraju kako su riječi koje izgovaraju manje nasilne ako svoju agresivnost sakriju iza slatkog, blagog ili pedagoški korektnog tona. Ipak, nije tako. Takva usmena poruka, osim toga, zbunjuje dijete jer ne zna što je u njoj zaista važeće — umiljati ton ili surovi sadržaj. Ono što poruka nosi od velikog je značaja te stoga uvijek mora biti osobna: „Meni se to ne sviđa...“, a ne „Ti ne smiješ nikad...“ Ako je obavijest osobno formulirana, može biti praćena različitim emotivnim tonovima, pa čak i gnjevnim ili tužnim, ali neće povrijediti dijete. Ako je roditelj stvarno bijesan i više tako da mu se uopće ne sviđa kada ga dijete udari, moguće je da će se ono veoma uplašiti, ali takva spontana reakcija neće naškoditi njegovom osjećaju vlastite vrijednosti i neće ugroziti njegovo mentalno zdravlje, pogotovo ako roditelj preuzima odgovornost za svoj bijes i ako kasnije priđe djetetu i kaže: „Baš sam bio bijesan, a ti si se jako uplašio/uplašila. Žao mi je!“, a zatim ga zagrlji i poljubi. Dijete će zbog toga biti veoma sretno jer osjeća: oboje smo ljudi. Ako, naprotiv, roditelj izabere drugi put i djetetu prebaci krivicu za vlastiti bijes, dijete će se osjećati manje vrijednim, a istovremeno će biti zbunjeno što njegovi roditelji imaju tako različita pravila: za vlastito i za njegovo ponašanje (Jull,2006).

Kad god nešto krene naopako u obitelji, ili u odnosu između njih i roditelja, djeca se osjećaju krivom. To se događa ako su roditelji u sukobu i svađaju se, ako jedan roditelj previše pije, ako djecu tuku ili seksualno zlostavljaju, ako je jedan roditelj duševno bolestan, ako se roditelji razvođe, ako jedan od roditelja ili neko od braće ili sestara pokuša samoubojstvo, ako pismo koje je stiglo iz škole naljuti roditelje, ako se ne uvažava djetetova potreba da surađuje i da se prilagođava, već se zamjenjuje strogim, manipulativnim “podizanjem” djece, ako je roditelj prvenstveno usredotočen na djetetovu budućnost, a ne na njegovo trenutno stanje i osjećaje, ako majka ili otac imaju izvanbračnu vezu, ako djecu neprestano ispravljaju i kritiziraju, ako dijete ljuti roditelje, ako ima brata ili sestru s teškoćama u razvoju i slično. Otprilike polovina djece pokušava to da zadrži u sebi; ona postaju introvertna. Druga polovina djece svoju nelagodnost će iznijeti van i kasnije je “izivljavati”.

Djeca se često moraju kako navodi autor Jull (2006) prilagođavati različitim obiteljskim situacijama koje nameće rastava roditelja, pri čemu dolazi do spajanja i odvajanja. Kasnije dolaze braća/sestre i polubraća/polusestre i više baka i djedova, s kojima djeca moraju imati kontakt ili im se prijeći druženje s njima. Djecu dijele između jednog i drugog roditelja, borave u dva različita doma, a uz to im treba i dovoljno snage i vremena za slobodne aktivnosti koje se uklapaju u dnevni raspored. Povrh toga od njih se očekuje sudjelovanje u kućnim poslovima, zato što je to praktična nužnost ili zato što je riječ o roditeljima koji smatraju da djecu treba ozbiljno pripremiti za život. Malo je ljudi koji bi uspijevali funkcionirati u sličnoj životnoj situaciji a da ne postanu silno frustrirani, ili "pod stresom", kako to običavamo reći kad govorimo o odraslima.

Tjelesno kažnjavanje kao uzrok pojave nasilnog ponašanja

Za zdrav razvoj djeteta, vrlo su važna iskustva u obitelji. Nedostatak pažnje i topline, svjedočenje nasilnom ponašanju kod kuće te nedovoljan nadzor i briga roditelja plodna su podloga za razvoj nasilničkog ponašanja djece. Svjedočenje agresivnom ponašanju obuhvaća fizičku i verbalnu agresiju roditelja prema djetetu ili fizičku i verbalnu agresiju među roditeljima. Korištenjem fizičkog kažnjavanja roditelj šalje djetetu poruku kako je u redu ljutnjom, nasiljem i zastrašivanjem dobiti ono što želimo. Vjerojatno je da će dijete koristiti slične metode i sa svojim vršnjacima.

Također, takvim defenzivnim i agresivnim stavom roditelji riskiraju da ljutnja nadvlada dijete u toj mjeri da počne pokazivati neprijateljsko i osvetoljubivo ponašanje, jednako kao i ono motivirano težnjom za uzbuđenjima, a scene napada i protunapada mogu se prometnuti u pravi kućni rat, što može ozbiljno ugroziti djetetovu budućnost.

Roditelji koji vlastitim primjerom pokazuju da se problemi rješavaju međusobnim raspravljanjem, slušanjem partnera, traženjem kompromisa, toleriranjem drugoga i sl. mogu razvijati i širiti ljubav i toleranciju između svih članova obitelji. Isto tako, ukoliko dijete osjeti u kući agresiju i nasilje i ako je odgojeno na načelima netolerancije i nerazumijevanja, u atmosferi autoritarnosti, teško da će kao odrasla osoba prihvatiti demokratski način ponašanja. Ukratko, obitelj će kao prva škola međuljudskih odnosa u velikoj mjeri utjecati na način na koji će se djeca kasnije u životu ponašati.

Istina je da postoje kulture i društvene skupine u kojima se batine češće smatraju legitimnom metodom discipline. Međutim, istraživanja pokazuju da tjelesna disciplina naginje povećanju anksioznosti u djece, smanjuje njihovo samopoštovanje i uvelike povećava vjerojatnost da i djeca postanu agresivna. No, općenito govoreći, roditelji koji tuku djecu kako navodi Jull (2006) nimalo ne mare za istraživanja.

Agresivnost u dječjem vrtiću

Djeca s hiperaktivnim ponašanjem, kao i agresivna djeca, naporna su za djecu u skupini, za odgojitelje i okolinu uopće, koja postaje sve manje tolerantna. (Milanović, 1998.).

Budući da sve više djece predškolskog uzrasta provodi vrijeme u vrtićima, norme ovih institucija od velikog su značaja za dobrobit svakog djeteta — stoga je potrebno razmišljati o njihovoj — prostranosti, izlasku djece na svjež zrak, osoblju, emotivnoj brizi i individualnom praćenju svakog djeteta.

Djeca nemaju drugog izbora: u vrtić ili jaslice moraju ići; pritom ne mogu da biraju vršnjake s kojima tamo provode osam ili devet sati, baš kao ni odrasle koji ih čuvaju, brinu o njima i svakodnevno zadiru u njihovu privatnu sferu. Stoga, moramo razumjeti da će kod njih redovito dolaziti do frustracija i agresivnosti, i te pojave ni u kom slučaju ne smijemo tretirati kao loše funkcioniranje pojedinačnog djeteta. Pedagoški cilj osoblja, prema tome, ne bi trebao biti da djecu svrstava i kategorizira, već da prihvati njihov nedvosmislen poziv — ma koliko agresivno bio izražen — i da na njega odgovori. Neka djeca bol koju pretrpe u obitelji manifestiraju u vrtiću, ali i obratno.

Frustracije, agresivnost i kaotični izljevi emocija kod ovakve djece su sistemske reakcije, a odrasle osobe koje su odgovorne za dijete trebale bi na njih gledati kao na dragocjenu povratnu informaciju, koju im djeca daju kad mnogo pate. Odrasli možda tu povratnu informaciju ne mogu lako da odgonetnu i razumiju. Ne treba nikoga optuživati, ali odrasli mogu preuzeti odgovornost za neophodne korake kojima bi nešto promijenili.

U slučaju trogodišnjeg djeteta iz vrtića koje je ugrizlo drugu djevojčicu, vrijedi isti princip: ako odgojitelj osjeća da mora intervenirati, pravilno je reći: „Ne sviđa mi se kad grizeš drugu djecu. Što stvarno želiš?“ Frustracija te djevojčice će se razvijati, kao i njena potreba da nekoga ugrize jer ona želi prenijeti neku poruku, ali odgojitelj je ovakvom vlastitom porukom uspio djevojčicu uključiti, a ne isključiti iz komunikacije (Milanović, 1998).

Danas su djeca i mladi rastrzani između ljubavi prema roditeljima, povjerenja u odrasle i svog iskustva da ih za nešto nepravedno optužuju. Ovaj moralni i intelektualni paradoks ne uspijevaju shvatiti — baš kao što to ne uspijevaju ni odrasli — pa stoga reagiraju “primitivno“, to jest, agresivno, a nepromišljeni odgovor odraslih na to sve čini još mnogo gorim.

Cilj je odgoja za nenasilje kako ističe Milanović (1998) razumjeti u čemu je konflikt i koje sve mogućnosti rješenja postoje, razvijati vještine rješavanja problema, usavršavati vještine komunikacije, naučiti kako postupati kad smo ljuti, frustrirani, agresivni, naučiti surađivati, pokazivati međusobno razumijevanje i toleranciju, te rješavati konflikte bez nasilja. Konstruktivno rješavanje konfliktnih situacija čini sve sudionike zadovoljnijima i pridonosi izgradnji kulture mira.

U uobičajenom dječjem razvoju javljaju se nepoželjna ponašanja i očekuje se da će se tijekom vremena smanjivati i nestajati. U vrtiću se djeca susreću sa poželjnim i nepoželjnim oblicima ponašanja (prema Macanović, 2017) kao npr. udaranje, guranje, vrištanje, neposlušnost i povučenost.

Odgovitelji trebaju posjedovati znanja potrebna za mijenjanje agresivnog ponašanja djeteta prema kooperativnom i to prije nego što ono postane sastavni dio njegove ličnosti. Za kreativan odgovor na sukob djeca i odgojitelji trebaju razumjeti svoje osjećaje i osjećaje drugih. Trebaju osjetiti prednosti rada zajedno nasuprot jednih protiv drugih. Suradnja i izgrađivanje zajedništva zato su važan dio svakog programa usmjerenog ka odgoju za ljudska prava. Dijete se često ponaša agresivno jer se njegova okolina tako ponaša. Stoga je važno da odrasla osoba koja se bavi odgojem djece, ponajprije stalno osvještava i odgaja sebe samu (Slunjski 2003).

Agresivnost i nasilje među djecom

Prirodna socijalna okolina djeteta (Rumpf,2006) ponajprije je obitelj, prije svega braća i sestre. Među njima dijete mora štititi svoje mjesto, koje mu je dodijeljeno prema redosljedu rođenja. Djeca koju vršnjaci ne prihvaćaju osjećaju se odbačena i neprihvaćena. Većina djece može stvoriti pozitivne i zadovoljavajuće odnose sa svojim vršnjacima i prijateljima, ali za neku djecu ti odnosi stvaraju poteškoće.

Braća i sestre

Razumije se samo po sebi da se braća i sestre svađaju. Između ostalih, i Alfred Adler (1920./2001.) je pokazao da je bratska ljubomora normalna. u obitelji dođe na svijet drugo dijete, prvorođeno zbog toga trpi ozbiljan gubitak. Ono gubi polovinu svega onoga što je do tog trenutka imalo (Jull,2006).

Istina, ljubav njegovih roditelja se ne gubi, ali dijete mora dijeliti njihovo vrijeme, pažnju, brigu i još mnogo toga što je za njega od velikog značaja. Ta promjena od njega traži da svoju sliku o sebi prilagodi novoj situaciji i da se nadmeće za što više roditeljske pažnje. Tako izgleda stvarnost iz djetetovog ugla. U skladu s tim, između većine braće i sestara nastaju duži ili kraći periodi borbe, a stol za kojim obitelj objeduje i stražnje sjedište obiteljskog automobila omiljena su mjesta na kojima se vode te bitke. Kao i uvijek, dječaci postupaju direktno, frontalno i fizički, dok djevojčice svoju agresivnost pokazuju suptilnije i prikrivenije. U ovim borbama ili svađama ne radi se o ljubavi i mržnji, već samo o tome da se uspostavi, ili iznova utvrdi, hijerarhijski odnos između braće i sestara. Spol, uzrast i razlika u godinama, kao i broj djece u obitelji pritom također igraju važnu ulogu, tako da su iskustva u svakoj obitelji različita.

Ta vrsta agresije i nasilja ima karakter nadmetanja, a uz to predstavlja i izraz ljubavi — braći i sestrama pomaže da razviju doživotnu bliskost, uzajamnu odanost i toplinu. Podrazumijeva se da mnogi roditelji žele da im djeca odmah stignu do ljubavi i odanosti, no to je nemoguće.

Još jedan oblik agresivnosti među braćom i sestrama često se naziva rivalstvom, ali to rivalstvo nije ništa drugo nego odraz borbe za moć među roditeljima. Bilo da je agresija otvorena ili skrivena, djeca u oba slučaja roditeljima pokazuju njihovo ogledalo. Sasvim je drugačije s obiteljima u kojima postoji verbalno i fizičko nasilje između roditelja. U takvim obiteljima braća i sestre se obično drže zajedno i čine sve što mogu da smanje razinu sukoba. Neka djeca iz takvih obitelji izvan nje mogu pokazivati agresivno ili autodestruktivno ponašanje.

Upozoravajući znakovi nasilničkog ponašanja

Roditelji čija djeca pokazuju navedene znakove trebali bi razgovarati sa stručnjakom koji će im pomoći u shvaćanju djece i savjetovati ih u prevenciji nasilnog ponašanja.(Buljan,Flander,2007)

Znakovi u male djece i predškolske djece:

- ✓ napadi bijesa koji traju dulje od 15 minuta i ne može ih nitko smiriti (roditelji, članovi obitelji...) pa im na kraju „popuste“

- ✓ ispadi agresije često bez razloga
- ✓ impulzivni su, neustrašivi i energični
- ✓ konstantno odbijaju pravila i poslušnost odraslima
- ✓ nisu vezani uz roditelje; na nepoznatom mjestu ne traže roditelje i ne odlaze do njih
- ✓ često gledaju nasilje na televiziji, uživaju u nasilnim temama ili su zlobni prema vršnjacima

Uloga odraslih u prevenciji i sprječavanju nasilnog ponašanja

Iako postoji općeprihvaćeni stav da se u “dječje sukobe ne treba miješati”, odrasli trebaju reagirati upozorenjem i objašnjenjem kad se pojavi socijalno neprihvatljivo ponašanje, no bez dociranja i prijetnji. Djetetu treba neprestano objašnjavati zašto je neko ponašanje nepoželjno i jasno pokazati svoje neslaganje s neprihvatljivim postupcima. Upravo to je vrijeme kad mnoga djeca čuju od odraslih “Kad te udari, vrati mu”, što zasigurno nije osuda neprihvatljivog ponašanja, već uputa da se tako valja ponašati. Dijete se treba naučiti isticati među vršnjacima na prihvatljiv način, a ne tučnjavom. Tučnjavu treba prekinuti razdvajanjem djece, a ne traženjem krivca. Djetetu treba pomoći da odraste ističući dobre strane. Dijete koje uči da se sukobi rješavaju agresijom teško će se naučiti toleranciji, suradnji, dijeljenju i razviti empatiju.

Način na koji dijete u predškolsko doba izražava svoje negativne emocije i stavove prema drugima još uvijek je takav da drugom djetetu daje priliku da se suoči s agresivnim ponašanjem vršnjaka i da se, samostalno ili uz pomoć odgojitelja, uključi u igru i aktivnosti kojega privlače, za razliku od prvih godina školovanja kad je socijalnu izolaciju, koja postaje osnovni oblik agresivnog ponašanja prema pojedinom djetetu, bilo vrlo teško prevladati vlastitim snagama, a prilično neproduktivno oslanjati se na pomoć odraslih. Uobičajeni problemi socijalizacije kao što su stidljivost, niska razina interakcije, agresivnost i usamljenost, u situaciji odgovarajuće koncipiranih predškolskih programa mogu se izbjeći, svesti na minimalnu mjeru ili se djetetu može pomoći da ih nadvlada i uspješno ostvari svoje odnose s vršnjacima (Jull,2006).

Trening socijalnih vještina jedna je od najtradicionalnijih intervencija primijenjenih prema djeci koja očituju agresivno ponašanje, ali i najučinkovitija intervencija u tretmanu djece s poremećajima u ponašanju, posebno nasilničkog ponašanja. Ukoliko dijete počne pokazivati obrazac neobično neprijateljskog, agresivnog i prijestupničkog ponašanja, vrijeme je da se zabrinemo - osobito kada dijete postaje starije. Upravo je to razlog važnosti rane prevencije: što su djeca starija, to ih je teže mijenjati (Žižak,2005).

Jednako kao i u obiteljskom krugu, kako je već rečeno, agresija se, može razviti u vrtiću i školi i/ili biti donijeta tamo. Po svom ustroju, kvalitetnim programima, materijalnim uvjetima i stručnim potencijalima vrtić je ustanova koja promiče zdrav razvoj i može biti velika podrška obitelji u harmoničnom utjecaju na cjelokupni djetetov razvoj i može biti velika pomoć u osnaživanju djeteta za prevladavanje kriza razvoja i uspješno rješavanje životnih problema.

Zaključak

Agresivno ponašanje jedan je od najčešćih problema u ponašanju kod djece predškolske i školske dobi. Smatra se da je upravo ono uzrok za traženje pomoći čak kod 50% djece kojoj se pruža dodatna stručna pomoć (Milanović i sur., 1998.). Cilj je odgoja za nenasilje kako ističe Milanović (1998) razumjeti u čemu je konflikt i koje sve mogućnosti rješenja postoje, razvijati vještine rješavanja problema, usavršavati vještine komunikacije, naučiti kako postupati kad smo ljuti, frustrirani, agresivni, naučiti surađivati, pokazivati međusobno razumijevanje i toleranciju, te rješavati konflikte bez nasilja. Konstruktivno rješavanje konfliktnih situacija čini sve sudionike zadovoljnijima i pridonosi izgradnji kulture mira.

Jesper Juul ističe važnu poruku, a ona glasi: „Svako agresivno i autodestruktivno ponašanje nekog djeteta ili mlade osobe treba shvatiti kao poziv u pomoć.“ Važno je da roditelj prepozna taj poziv za pomoć i da svojim postupkom prema djetetu ne oteža već ionako neugodnu situaciju. Dječja frustriranost i tuga nisu odraz činjenice da su roditelji loši. To su izjave njihove spremnosti i pokušaji življenja s okolinom u uzajamnoj ravnoteži. Nisu niti izraz egoizma ni pomanjkanja odanosti, već je to pokazivanje njihove želje da ne budu sami i kada ispadnu iz ravnoteže. Kako bismo ih zadržali u tom uvjerenju, trebamo ih samo prihvatiti s tihim suosjećanjem (Juul, 2006.). Kako bi se spriječila agresivnost, dijete treba uvjeriti kako takvo ponašanje nije poželjno ni prihvatljivo. Mnogi roditelji kako ističe Čturić (1995) to ne prihvaćaju, te potiču djecu da se brane agresijom. Odgojitelji i dječji vrtići kao prve odgojno obrazovne institucije u djetetovom životu, imaju veliku i vrlo odgovornu ulogu u prevenciji nasilja među djecom. Stoga, važno je da djeca imaju povjerenje u odrasle oko sebe te da mogu podijeliti s njima svoja iskustva i strahove, kako kod kuće tako i u vrtiću. Kada roditelji, odgojitelji ili učitelji promatraju nasilna djela, trebaju neposredno reagirati. Samo ukoliko ovu, zacijelo neugodnu preporuku svi budu dosljedno poštovali, djeca će prihvatiti intervenciju. Djeci pružimo ljubav i pažnju, ali djecu nije dovoljno voljeti, treba im to i pokazati riječima i ponašanjem. Također je potreban kvalitetan nadzor i postavljanje granica kao i njihovo stalno poštovanje jer djeca uglavnom uče prema primjerima iz svoje okoline.

Literatura:

- Brajša-Žganec, A., Hanzec, I. (2015) Obiteljski odnosi i psihosocijalna prilagodba djece u cjelovitim i jednoroditeljskim obiteljima. *Klinička psihologija*. 8/2, 2015, 139-150. <http://klinicka.nakladaslap.com/public/pdf/2015-2-3.pdf>
- Buljan, Flander, G. (2007). *Nasilje među djecom*, Poliklinika za zaštitu djece grada Zagreba, Merkur print.
- Cakić, L. i Velki, T. (2014). *Agresivnost i prihvaćenost u skupini djece predškolske dobi*. *Život i škola: časopis za teoriju i praksu odgoja i obrazovanja*, 60(32), 15-22.
- Čturić, N. (1995.). *Zabrinjava me moje dijete*, Zagreb: Školska knjiga.
- Essau, C., Conradt, J. (2006) *Agresivnost u djece i mladeži*. Jastrebarsko: Naklada Slap,
- Juul, J. (2018.). *Agresivnost! Nov i opasan tabu?*, Zagreb: Školska knjiga
- Juul, J. (2006.). *Vaše kompetentno dijete*, Zagreb: Pelago.
- Juul, J. (2006.). *Ovo sam ja! Tko si ti? : O bliskosti, poštovanju i granicama između odraslih i djece*, Zagreb: Pelago.
- Krahé, B. (2013). *Socijalna psihologija agresije*. UK: Hove, Psychology Press.
- Jukić Lušić, L. *Prevenција neprihvatljivih oblika ponašanja u predškolskoj dobi*, <https://vrtic-leptir.zagreb.hr/default.aspx?id=106> (posjećeno, 10.5.24)
- Macanović, N. *Socijalno neprilagođeno ponašanje djece predškolske dobi*. *Naša škola*, 1-2 2017, 81–98. ISSN 2303-7091
- Matejaš, S. (2015). *Agresivnost kod djece predškolske dobi*. Diplomski rad. Zagreb: Filozofski fakultet.
- Mikas, D. *Kako roditelji i odgojitelji procjenjuju emocionalni razvitak i ponašanje*. *Odgojne znanosti*, 2007, 9/1, 49-73.
- Milanović, M., Gabelica Šupljika, M., Jukić, I., Modrić, N., Pleša, A., Profaca, B., Starc, B., Šarić, M., Žizak, A. (1998.). *Pomozimo im rasti, psihološka pomoć i potpora odgojiteljima*. Zagreb: Ministarstvo prosvjete i športa RH, UNICEF
- Petermann F., Petermann, U. (2010.). *Trening s agresivnom djecom*, Zagreb: Naklada Slap
- Rumpf, J. (2006.). *Vikati, udarati, uništavati*. Zagreb: Naklada Slap, str. 56.
- Slunjski, E., (2003.): *Devet lica jednog odgajatelja/roditelja*, Zagreb, Mali profesor
- Šagadin K. (2016). *Agresivno ponašanje djece u predškolskoj dobi*. Završni rad. Zagreb: Učiteljski fakultet.
- Underwood, M. K., Scott, B. L., Galperin, M. B., Bjornstad, G. J. i Sexton, A. M. (2004). *An observational study of social exclusion under varied conditions: Gender and developmental differences*. *Child Development*, 75(5), 1538-1555.
- Vasta, R., Haith, M. M. i Miller, S. A. (1998). *Dječja psihologija: moderna znanost*. Jastrebarsko: Naklada Slap.

Žužul, M. (1989). *Agresivno ponašanje: psihologijska analiza*. Radna zajednica Republičke konferencije Saveza socijalističke omladine Hrvatske.

Žižak, A. i Jeđud, I. (2005.). *Agresivnost djece i mladih*, *Dijete i društvo*, 7 (1).

AGGRESSION AND VIOLENT BEHAVIOR OF PRESCHOOL CHILDREN

Abstract: *Aggressiveness is most pronounced in preschool age, and the reason for this is the usual behavior for that age, such as outbursts of anger and irritable behaviors that disappear in early school age. We speak of violence between children when one or more children repeatedly and intentionally disturb, attack or injure another child who cannot defend himself. In the last 20 years, research in this area has focused on numerous risk and protective factors for the development of violence among children. When the family, which is the primary socialization agent, represents a model of violent behavior, children learn such violent behavior and transfer it to other life situations and the environment in which they grow up. Knowing the aforementioned risk factors and their effects, the task of society, educators and parents is to focus on creating intervention programs that would be targeted at changing parental behavior and developing positive parenting, thus preventing the development of violence among children. The paper analyzes risk factors as well as protective factors and questions the methods and models of preventive programs in order to prevent or reduce the occurrence of aggression and violent behavior among children.*

Key words: *family, risk factors, violent behavior, aggression*